OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ **Muistio** **Liite 1**
Hallitusneuvos 13.8.2021 VN/4878/2021
Joni Hiitola

KANSALLISMUSEON SAAMELAISKOKELMAN LUOVUTTAMINEN SAAMELAISMUSEO SIIDAN KOKOELMIIN

1 Asian tausta

Museovirasto on 23.2.2021 pyytänyt, että valtioneuvosto antaisi Museovirastolle suostumuksen luovuttaa Suomen kansallismuseon kokoelmiin kuuluvan saamelaiskokoelman Saamelaismuseo Siidan kokoelmiin.

Suomen kansallismuseon saamelaiskokoelmalla tarkoitetaan Suomen kansallismuseon suomalais-ugrilaisiin esinekokoelmiin luetteloituja saamelaisesineitä. Saamelaiskokoelmasta on käytetty myös monikkomuotoa ”kokoelmat” siksi, että se sisältävät sekä yksittäisiä esineitä että eri aikoina eri henkilöiden ja tahojen keräämiä kokoelmia. Saamelaiskokoelman laajuudesta on eri yhteyksissä esitetty erilaisia lukumääriä riippuen siitä, mitä kokoelmaan on kulloinkin käsitetty sisältyvän. Tällä hetkellä kokoelma sisältää 2 222 esinettä, jotka on luetteloitu 289 päänumerolle, pois lukien mm. arkeologiset maa- ja kaivauslöydöt.

Saamelaismuseo Siidan perusti Samii Liitto – Saamelaisten yhdistys ry vuonna 1959. Vuodesta 1986 Siidan toiminnasta on vastannut Sámi Museum – Saamelaismuseosäätiö, jonka tarkoituksena on edistää saamelaisten kansalliskulttuuria tukemalla tieteellistä tutkimustyötä ja sen tulosten levittämistä. Siida on museolaissa (314/2019) tarkoitettu valtakunnallinen vastuumuseo, jonka erikoisalana on saamelaiskulttuuri. Museovirasto ja Siida sopivat vuonna 1998 saamelaiskulttuurin tallennusvastuusta siten, että siitä vastaa Siida. Tämän johdosta Kansallismuseo ei ole kerryttänyt saamelaiskokoelmaa vuoden 1999 jälkeen.

Saamelaismuseo Siidan toiminnan käynnistyttyä heräsi keskustelua myös kansallisen saamelaiskokoelman siirtämisestä Siidaan. Suomen kansallismuseo ja Saamelaismuseo Siida ovat aktiivisesti tiivistäneet keskinäistä dialogia kokoelmien omistuksesta ja tuomisesta paremmin saamelaisyhteisön saataville vuodesta 2017. Taustalla ovat vaikuttaneet yleinen Pohjoismainen kehitys, erityisesti Norjan Folkemuseumin ja Kulturhistoriska museetin kokoelmaluovutus Norjan saamelaismuseoille, sekä kansainvälinen keskustelu alkuperäiskansojen kulttuuristen oikeuksien turvaamisesta ja kulttuurisen moninaisuuden edistämisestä.

Museovirasto/Suomen kansallismuseo allekirjoitti 5.4.2017 Saamelaismuseo Siidan kanssa aiesopimuksen, jossa sovittiin Suomen kansallismuseon kokoelmiin kuuluvan saamelaiskokoelman siirtämisestä pääasiallisesti Siidan kokoelmiin, kunhan luovutettavat esineet määritellään ennen luovutusta, saamelaisen kulttuuriperinnön talletustyönjaosta sovitaan, saamelaiskokoelmalle saadaan asianmukaiset säilytystilat Saamelaismuseo Siidassa vuonna 2021, kokoelmasiirrolle saadaan rahoitus ja luovutus saa valtioneuvoston hyväksynnän. Aiesopimuksen tarkoituksena oli käynnistää prosessi, jonka päämääränä on Saamelaiskokoelmaan kuuluvan esineistön siirron toteuttaminen erikseen tehtävällä luovutussopimuksella Suomen kansallismuseolta Siidalle.

2 Kokoelmiin liittyviä näkökohtia

Kansainvälisen museoneuvosto ICOMin museoeettiset säännöt edellyttävät museoilta kunnioitusta niitä yhteisöjä kohtaan, joiden perintöön museon toiminta liittyy, minkä lisäksi sääntöjen mukaan museoilla on tärkeä velvollisuus kehittää kasvatuksellista rooliaan ja toimia vuorovaikutuksessa näiden yhteisöjen kanssa. Museoiden tulee edistää tiedon, dokumentoinnin ja kokoelmien jakamista museoiden ja kulttuuri-instituutioiden kanssa niissä maissa ja yhteisöissä, joista sen kokoelmat ovat peräisin. Suomen kansallismuseo katsoo saamelaiskokoelmien luovutuksen palvelevan tätä tarkoitusta. Kansallismuseon ja Siidan välisellä yhteistyöllä taataan saamelaiskulttuurin asiantuntijuus ja osallisuus myös Kansallismuseon tulevassa toiminnassa.

Kansallismuseon saamelaiskokoelma kuuluu suomalais-ugrilaisiin esinekokoelmiin, eikä esineistöä ole kartutettu vuoden 1999 jälkeen, koska saamelaiskulttuurin talletusvastuu on siirtynyt Saamelaismuseo Siidalle. Saamelaisesineistön tallennuksessa tapahtui murros jo 1970-luvun lopulla, jolloin Kansallismuseon keruutyön painopiste siirtyi vanhoista, alkuperäisistä esineistä niiden pohjalta valmistettuun uuteen saamelaiskäsityöhön.

Kokoelmaluovutus lisää merkittävästi saamelaisen kulttuuriperinnön saavutettavuutta ja vaikuttavuutta saamelaisalueella ja edistää siten olennaisesti saamelaisten mahdollisuuksia ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan. Saamelaisesineistön keskittäminen Siidaan on myös museoiden keskinäisen tallennusvastuuperiaatteen mukaan tarkoituksenmukaista. Museoiden välisen työnjaon näkökulmasta ja kokoelmien eheyden kannalta saamelaiskokoelmien siirtämiselle Siidalle ei ole kokoelmapoliittista estettä.

3 Testamenttimääräysten sitovuus ja tulkinta

Huomattavimmat saamelaiskokoelman esinehankintaerät, yhteensä 1035 esinettä, on hankittu ns. Antellin valtuuskunnan varoilla vuosien 1902 – 1939 välillä. Kyseiset rahavarat olivat osa Herman Fritiof Antellin (1847 – 1893) vuonna 1891 tehdyllä testamentilla Suomen kansalle osoittamaa testamenttilahjoitusta. Testamenttilahjoitus sisälsi kokoelman rahoja ja mitaleja, taideteoksia sekä muinais- ja kansantieteellistä ja sivistyshistoriallista esineistöä (ns. Antellin kokoelma). Muiden kokoelmien kuin raha- ja mitalikokoelmien osalta kokoelmat lahjoitettiin Kansallismuseon kokoelman perustaksi tai siihen yhdistettäväksi. Lisäksi testamenttilahjoitus sisälsi rahavaroja, joiden pääoman tuotolla tuli hankkia esineitä kokoelman kartuttamiseksi.

Säädyt perustivat 1894 valtuuskunnan hoitamaan kokoelmia ja rahastoa. Vuosina 1897 – 1914 rahaston tuotto oli korkeimmillaan ja sen tuotolla toteutettiin mm. keruumatkoja Lappiin. Maailmansotien myötä rahaston ostovoima vähitellen mureni. Vuodesta 1950 lähtien valtion talousarviossa oli lähes vuosittain määräraha Antellin kokoelmien hoitoa ja Kansallismuseon kokoelmien kartuttamista varten. Antellin kokoelmien ja rahavarain hoidon ja hallinnon uudelleenjärjestämisestä annetulla lailla (931/1976) siirrettiin kokoelmat ja rahavarat sekä niiden hallinnointi Museovirastolle.

Saamelaiskokoelmassa ei ole Antellin testamenttilahjoitukseen sisältyneitä esineitä. Antellin valtuuskunnan varoin hankitut esineet muodostavat kuitenkin lähes puolet

Kansallismuseon saamelaiskokoelmasta. Näin ollen esineiden luovuttamista harkittaessa on arvioitava, loukkaisiko luovuttaminen testamentin tekijän tarkoitusta.

Testamentatut rahavarat on osoitettu pysyväksi rahastoksi, jonka tuotoilla tulee hankkia esineitä kansallismuseon kokoelman kartuttamiseksi. Testamentissa ei ole määräyksiä, jotka koskisivat rahaston tuotoilla kokoelmaan hankittavia esineitä tai niiden luovuttamista edelleen. Testamentin tekijän voidaan näin ollen tulkita tarkoittaneen, että rahaston tuotolla hankittuihin esineisiin sovelletaan museokokoelmien esineistöön tavanomaisesti noudatettavia periaatteita.

Testamenttilahjoituksen saaja on harkintansa ja toimintaympäristössään tavanomaisten käytäntöjen mukaisesti aikanaan käyttänyt rahaston tuottoa saamelaisesineistön tallentamiseen. Luovutettava saamelaiskokoelma muodostaa pienen osan testamenttivaroilla Suomen kansallismuseoon hankituista esineistä. Muuttuneessa tilanteessa saamelaiskokoelman siirtäminen Suomen kansallismuseolta saamelaiskulttuurista vastaavalle valtakunnalliselle vastuumuseolle on perusteltua ottaen huomioon nykyiset museoeettiset säännöt ja alkuperäiskansojen oikeudet. Voidaan siten katsoa, ettei saamelaisesineiden luovuttaminen Saamelaismuseo Siidalle loukkaa testamentin tekijän oikeutta.

4 Valtion irtaimen omaisuuden luovuttamista koskevat säännökset

Valtion talousarviosta annetun lain (423/1998) 24 §:n 1 momentin mukaan virasto ja laitos saa luovuttaa, jollei laissa toisin säädetä tai talousarviossa muuta päätetä, hallinnassaan olevaa valtion irtainta omaisuutta, jos luovutusta on pidettävä taloudellisesti perusteltuna ja tarkoituksenmukaisena. Viraston tai laitoksen on saatava luovutukseen valtioneuvoston suostumus, jos luovutettavan omaisuuden arvo on huomattava tai luovutusta on muutoin pidettävä merkittävänä sen mukaan kuin valtioneuvoston asetuksella säädetään. Omaisuutta ei saa luovuttaa käypää arvoa alemmasta hinnasta eikä vastikkeetta, ellei luovutukseen liittyvistä valtioneuvoston asetuksella tarkemmin säädettävistä erityisistä syistä muuta johdu.

Valtion talousarviosta annetun asetuksen (1243/1992) 72 §:n 2 momentin mukaan valtion irtaimen omaisuuden luovutusta on pidettävä merkittävänä, jos luovutettavaan irtaimeen omaisuuteen tai luovutukseen liittyy tärkeä periaatteellinen kysymys taloudellisten, kulttuuristen tai muiden niihin verrattavissa olevien syiden takia.

Valtion talousarviosta annetun asetuksen 72 a §:n mukaan valtion irtaimen omaisuuden luovutuksessa on käytettävä valtiolle edullisinta tapaa. Irtainta omaisuutta saa luovuttaa käypää arvoa alemmasta hinnasta, jos luovutusta on pidettävä valtion etujen kannalta taloudellisesti perusteltuna ja tarkoituksenmukaisena, mm. silloin, kun luovutettavaan irtaimeen omaisuuteen tai luovutukseen liittyy tärkeä periaatteellinen kysymys taloudellisten, kulttuuristen tai muiden niihin verrattavissa olevien syiden takia. Tällöin irtainta omaisuutta saa luovuttaa myös vastikkeetta, jos luovutusta on pidettävä valtion etujen kannalta ilmeisen perusteltuna ja tarkoituksenmukaisena.

Saamelaiskokoelman luovutusta on pidettävä valtion talousarviosta annetun asetuksen 72 §:n mukaisesti merkittävänä, koska siihen liittyy tärkeä periaatteellinen kysymys kulttuuristen syiden takia. Kuten edellä on esitetty, saamelaisilla on alkuperäiskansana

oikeus ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan. YK:n alkuperäiskansojen julistuksessa on kiinnitetty erityistä huomiota alkuperäiskansojen oikeuteen ylläpitää, suojella ja kehittää niiden kulttuurien aiempia, nykyisiä ja tulevia ilmenemismuotoja, kuten esineitä. Suomen kansallismuseo noudattaa ICOMin museoeettisiä ohjeita, joiden mukaan museoiden tulee toimia vuorovaikutuksessa niiden yhteisöjen kanssa, joiden kulttuurista museot kertovat. Museoiden tulee edistää tiedon, dokumentoinnin ja kokoelmien jakamista museoiden ja kulttuuri-instituutioiden kanssa niissä maissa ja yhteisöissä, joista sen kokoelmat ovat peräisin. Kokoelmasiirto lisäisi merkittävästi saamelaisen kulttuuriperinnön saavutettavuutta ja vaikuttavuutta saamelaisalueilla ja edistäisi siten olennaisesti saamelaisten mahdollisuuksia ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan.

Esineiden luovuttaminen kansallismuseon kokoelmista olisi näin ollen perusteltua sekä perustuslain että museotoiminnan periaatteiden näkökulmasta.

Saamelaiskokoelman luovuttamisesta aiheutuu valtiolle vain vähäisiä välittömiä kustannuksia, joiden vastapainona ovat niiden varastointiin ja konservointiin liittyvien kustannusten väheneminen pitkällä aikavälillä. Kulttuuriesineet ovat luonteeltaan sellaisia, ettei niiden arvoa voida tarkoituksenmukaisesti mitata rahassa. Kulttuuriesineiden arvo sivistykselle ja kulttuuriperinnölle onkin mittaamaton ja kyseessä olevilla esineillä on huomattavaa merkitystä saamelaisten oikeudelle ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan.

Esineiden luovuttamista voidaan siten pitää valtion talousarviosta annetun lain 24 §:n tarkoittamalla tavalla sekä taloudellisesti perusteltuna että Suomen valtion edun kannalta tarkoituksenmukaisena.

Ottaen huomioon, mitä edellä on esitetty kulttuuriesineiden kulttuurisesta ja henkisestä merkityksestä, taloudellisesta arvosta sekä niiden suhteesta saamelaisten oikeuksiin alkuperäiskansana, saamelaiskokoelman luovuttamista Saamelaismuseo Siidalle ilman taloudellista vastiketta on pidettävä myös valtion talousarviosta annetun asetuksen 72 a §:n 3 momentin tarkoittamalla tavalla ilmeisen perusteltuna ja tarkoituksenmukaisena valtion etujen kannalta.

5 Esitys

Edellä esitetyn perusteella esitetään, että valtioneuvosto antaa Museovirastolle suostumuksen luovuttaa Suomen kansallismuseon kokoelmiin kuuluvan saamelaiskokoelman vastikkeetta Saamelaismuseo Siidalle.

6 Toimivalta

Laki valtion talousarviosta 24 §

Asetus valtion talousarviosta 72 §

Valtioneuvoston ohjesääntö 4 § 5 kohta